

TIMPUL ȘI CULTURA

TIME AND CULTURE

Lilia TRINCA,
doctor, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The conceptualization of time is directly related to people's culture since it is formed as a result of practical cognitive activity and has national specific traits determined by historical, religious, natural, geographical and social peculiarities. Time is measured and used totally differently on different continents and in different countries. Depending on this, nations are classified into monochronic and polychronic. To determine the place of Romanian people in this classification, we conducted a survey involving 242 young people of Romanian origin. While punctuality is self-evident in Western society, in Romanian society, in which the Oriental influences are felt, punctuality and discipline are not so rigid. As for the attitude to the value of time, Romanians are pluri-active, i.e. time is interpreted by them as goods that can be manipulated, shaped, expanded or as something you can do without, no matter what the clock shows.*

Keywords: *socio-cultural category, ethnolinguistic vision, people's mentality, ethnic and linguistic identity, monochronic, polychronic.*

Nu cred să existe vreo noțiune pe cât de familiară și banală, pe atât de impenetrabilă și greu de definit cum ar fi timpul. Astăzi timpul în societate nu mai reprezintă un concept transcendent, mitic, ci constituie o miză majoră a existenței concrete. Percepînd timpul ca o categorie socio-culturală, omul îl fixează în modele temporale. Din perspectiva unui atare model, „putem scrie marea ecuație a culturilor naționale [...], a căror mulțime este cultura universală” [Bădescu, 43]. O asemenea analiză promite să dezvăluie laturi inedite și, implicit, esențe mai profunde ale fenomenului de timp, care au rămas în conul de umbră al cercetării conceptului dat în limitele altor puncte de vedere.

Deși e un concept primordial și vital pentru experiența umană – o universalie culturală – timpul e supus to-

tuși unor noțiuni total diferite în ce privește caracterul și esența lui. A devenit deja axiomatic faptul că oamenii au o reprezentare proprie a timpului în ei înșiși, adică fiecare individ posedă un mod personal de a reprezenta, a stoca și a păstra timpul în propria min-te. „În fapt, menționa G. Stănescu, noi nu dăm socoteală de timpul fizic, ci de percepția sa subiectivă, care are o evidentă conotație culturală” [Stănescu, 46]. Pornind de la ideea că fiecare limbă redă mișcarea timpului într-un mod specific, în funcție de viziunea etnolingvală, într-un studiu anterior ne-am propus să identificăm modelul temporal și axa timpului la români prin intermediul unui experiment asociativ. În baza experimentului am constatat că timpul e perceput de către români, în mare parte, ca abstracție; perceperea lui este subiectivă, așa precum su-

biectivă este și perceperea duratei sale. De asemenea, timpul este perceput în termeni spațiali corporali ca un drum drept, care pornește de la picioarele noastre și merge pînă la linia orizontului. Porțiunea pe care am parcurs-o din drum și am lăsat-o în urma (în spațele) noastră (nostru) reprezintă trecutul, iar cea care se întinde în fața noastră și e, deocamdată, neatinsă, e viitorul. Majoritatea românilor adoptă modelul ne-egocentric al mișcării temporale (*moving Time*): timpul se mișcă, pentru ei, pe o axă orizontală de la stînga la dreapta (deși admit și mișcarea bidirecțională)¹.

Conceptualizarea timpului este direct legată de cultura poporului din care faci parte, întrucît se formează ca rezultat al activității practice cognitive, comportă trăsături specific naționale, determinate de particularități de factori de ordin istoric, religios, natural, geografic, social etc. Cu toate acestea, imaginea timpului poate varia în mentalul aceluiași popor. Or, orice popor nu trăiește izolat, iar mentalul îi este „contaminat” de modul de percepere a lumii de către alte popoare, axat pe o experiență general-umană, de reflectare a realității. Iată de ce românul care percepe timpul preponderent liniar, acceptă și caracterul ciclic al lui – o reminiscență/reflectare a experienței general-umane. E cunoscut faptul că timpul e măsurat și folosit total diferit pe diverse continente, dar și de la o țară la alta, fapt ce generează semnifi-

¹Cf. Trinca, L. *Spatial coordinates of time in romanian* // Intercultural communications, Georgia, Tbilisi, 2015, nr. 24, p. 12-22; Trinca, L. *Timpul etnic – o dimensiune a viziunii etnolingvare românești (în baza experimentului asociativ)* // Philologia, nr. 5-6 (275-276), 2014, septembrie-decembrie, p. 74-89.

cative fricțiuni între popoare. Bunăoară, concepția de timp la americani e cea mai costisitoare. Fiind oameni de acțiune, americanii concep timpul ca o valoare incontestabilă, care trebuie explorată continuu, întrucît, într-o societate bazată pe profit, timpul reprezintă bani (*Time is money*). Or, a devenit deja axiomatic faptul că anglosaxonii, germanii, scandinavii sînt liniar-activi, dominați de timp și monocronici². Aceasta înseamnă că în procesul desfășurării activității lor, ei nu-și dispersează atenția și preferă să se concentreze asupra unui singur lucru, alocîndu-i timpul prestabilit. Ei sînt foarte punctuali și stabilesc o corespondență între timpul de lucru și succes. Sud-europenii (italienii, spaniolii), arabii sînt considerați pluri-activi, organizîndu-și activitățile total diferit față de cei liniar-activi. Ei nu se axează pe orare și nu consideră punctualitatea o calitate. Relația cu oamenii, sentimentele sînt considerate mai valoroase decît timpul.

Pentru a stabili locul românilor în această clasificare, am realizat un sondaj de opinie la care au participat 242 de tineri avînd vîrsta cuprinsă între 18-25 de ani, de origine româna. În calitate de respondenți au fost aleși studenți ai universităților din Republica Moldova (Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți) și România (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași). Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul experimentului revine faptului că la vîrsta de 17-25 de ani se pro-

²A se vedea clasificarea culturilor lumii în legătură cu atitudinea față de timp în 1) liniar-activi; 2) pluri-activi; 3) reactivi [Lewis, p. 38].

duce deja formarea identității etnice și lingvare, iar răspunsurile, putem considera, reflectă competența culturală, precum și mentalul românesc. Respondenții au fost rugați să răspundă la câteva întrebări care ar urma să releve atitudinea românului față de timp.

Astfel, la prima întrebare: *Aveți o invitație acasă la cineva. Cu câte mi-*

nute se consideră bon ton a întârzia la o întâlnire cu caracter privat?, dintre cei 242 de respondenți, numai 33 (ceea ce constituie doar 13,6%) au răspuns că nu e bine a se întârzia, ci e corect să fii punctual. Majoritatea însă consideră că la o întâlnire cu caracter privat se poate întârzia, începînd cu 1-2 minute pînă la 30 de minute (cf. fig. nr. 1).

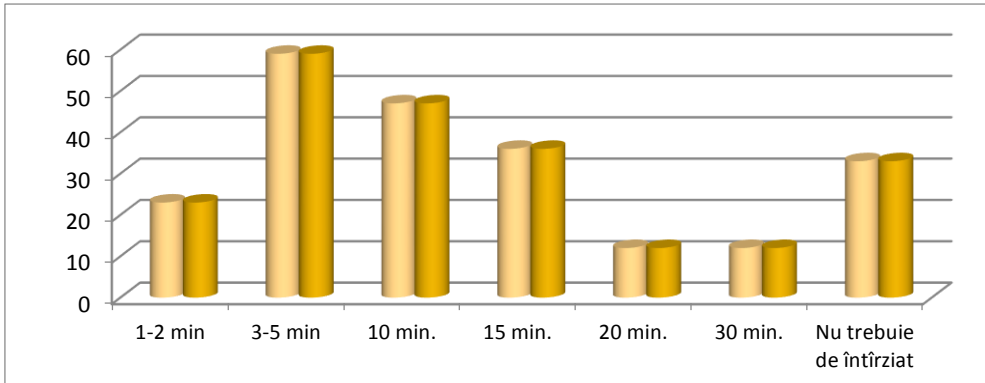

Figura nr. 1. *Cît timp poți întârzia la o întâlnire cu caracter privat*

În ceea ce privește întrebarea a doua *Cu câte minute mai devreme e binevenit să vii la o întâlnire cu caracter privat?*, numai 22 dintre respondenți (ceea ce constituie 9%) consideră că trebuie să fie punctuali, cei-

lalți își pot permite a veni mai devreme: începînd cu un minut-două pînă la 10 min. (203 respondenți, 83,8%) sau chiar pînă la o jumătate de oră (39, 16,11%) (cf. fig. nr. 2).

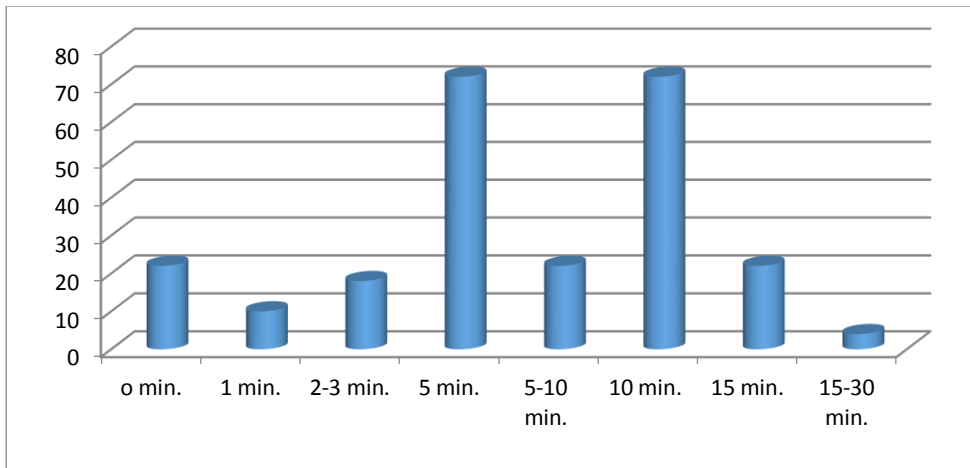

Figura nr. 2. *Cu cît mai devreme poți veni la o întâlnire cu caracter privat*

La întrebarea *Cu câte minute se poate întârzia la întâlnirile cu ca-*

racter oficial? aproximativ o jumătate dintre respondenți (111, ceea ce con-

stitui 45,8%) au răspuns că e bine să fii punctual, ceilalți (131, adică 54,1%) admit venirea cu întârziere cu câteva minute, fie chiar cu o jumătate

de oră, unii (aproximativ 5%) precizând totuși că astfel de întârzieri trebuie motivate (cf. fig. nr. 3).

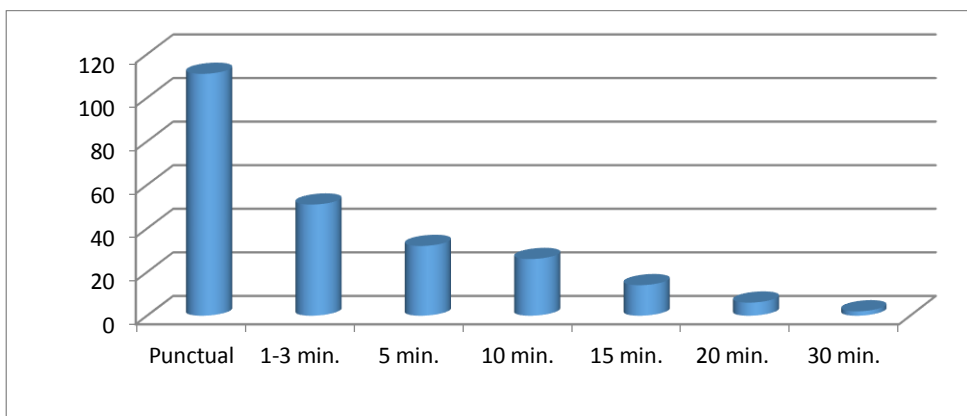

Figura nr. 3. *Cu cât timp e permis a întârzia la întâlnirile cu caracter oficial*

La întrebarea 4. ***Cu câte minute mai devreme ai putea să mergi la o întâlnire oficială?***, numai 18 respondenți (7,4%) au răspuns „Trebuie să

fim punctuali”, ceilalți (224 de respondenți, adică 92,5%) admit venirea înainte cu câteva minute sau chiar o jumătate de oră (a se vedea fig. nr. 4).

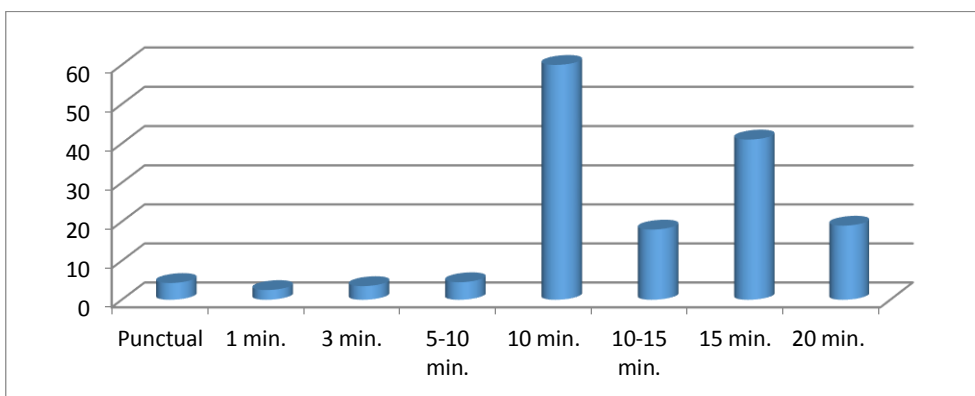

Figura nr. 4. *Cu cât timp înainte e permis a veni la o întâlnire cu caracter oficial*

Cultura modernă și, în special, cea postmodernă dă satisfacție caracterului grăbit și glisării timpului. O putem proba începând cu pictura impresionistă pînă la arta cINETICĂ, filosofia de gen „romantic” și metafizica contemporană etc. Chiar și practicile și tehnicile cotidiene s-au axat pe satisfacerea imediată a poftelor debordante. E suficient să ne amintim de

cafeaua instant care a substituit cafeaua tradițională sau de aparatul foto de tip polaroid ș.a.m.d. Deși pentru societatea actuală timpul a devenit una din resursele cele mai importante, fiind din ce în ce mai des-figurată, parcelată și expusă disipării, pentru români însă experiența așteptării, a răgazului și a contemplării sau intrării în durată nu pare deloc a intra într-o

periodă de recul. Desigur, faptul e determinat și la nivel genetic, or, după cum notează C. Rădulescu Motru, „[Românul] este cheltuitor cu timpul, într-o măsură cum nu sunt popoarele din apus. Timpul este pentru român orice, numai monedă nu. La târg stă și se tocmește ceasuri întregi pentru un lucru de nimic. Tot așa, și la petrecere, pierde zile și nopți [...]. S-a spus că [românul] este nedisciplinat în ce privește munca pe terenul economic. Pe când celelalte popoare din Apus păstrează muncii un ritm regulat, ca de ceasornic, poporul român cunoaște munca dezordonată, sub formă mai mult de joc. Românul nu muncește metodic, ci în salturi; are lungi perioade de odihnă, iar la nevoie dă pe brânci și face muncă de sclav” [Rădulescu Motru, (1998)]. Astfel, dacă în societatea occidentală punctualitatea e de la sine înțeleasă, în societatea românească în care se fac resimțite influențele orientale, punctualitatea și disciplina nu sunt atât de rigide. Mai mult ca atât, „chiar în societatea românească există diferențe de percepție a timpului, datorate zonelor de influență geografică. De exemplu, cu titlu de amuzament, o întâlnire la ora 15.00, pentru un bănățean înseamnă la 15 fix, iar pentru un bucureștean înseamnă „pe la ora 15”, diferență de percepție care reprezintă un factor consumator de timp” [Pincovski, 27-28]. Lipsa de punctualitate e considerată, pînă azi, un comportament firesc, fără a considera că ar afecta respectul față de propria persoană, precum și față de cei din jur. Drept confirmare a acestui fapt ne poate servi și un studiu recent realizat de doctoranda V. Cebotaroș, care cercetînd mijloacele folosite la exprimarea actului de vorbire scuza, își propune să determine ce este prio-

ritar, în viziunea reprezentanților culturii noastre: respectarea spațiului personal, a posesiei sau a timpului interlocutorului. Conform sondajului în cauză, românii țin cel mai mult la respectarea spațiului, după care respectarea posesiei și, doar în ultimul rînd, la respectarea timpului [Cebotaroș, 114].

Atitudinea românului față de timp și prețul acestuia o găsim sedimentată și în expresii frazeologice, proverbe și zicători, care denotă caracterul relativ al valorii timpului. Astfel, unele relevă necesitatea prețuirii timpului și necesitatea realizării tuturor lucrurilor la timp. Cf. *Dacă nu semeni popușoi la vreme, pune mellesteul pe foc; E anevoie a nimeri vremea la vremea ei; Încuie grajdul după ce i-a mîncat lupul oile; Cînd înflorește mărul, atunci să începi a ara; Ceasul dimineții e aurul vieții; Ceasul pierdut nu-l întoarce anul; Ce e astăzi mîine nu e; Cine are vreme, să n-o piardă; Cum te-ai grăbi, dar vremea trece; Dimineața poartă aur în gură; Lucrul de azi nu se lasă pe mîine; Nu pierde vremea ca să nu te piarză și ea pe tine; Timpul care a trecut nu se mai întoarce; Toate-s cu timp și cu soroc; Un ceas dimineața îi cînt trei după-amiază etc.*³. Altele, dimpotrivă, sugerează inutilitatea grabei. Cf. *Cine se grăbește, curînd ostenește; Cine se grăbește nu mai nimerește; Cine se grăbește se poticnește; Cine se pornește cu graba se întîlnește cu zăbava; Graba strică treaba; Încet vei merge departe vei ajunge; Lumea nu s-a făcut într-o zi; Decît niciodată, mai bine*

³Cf. proverbe cu aceeași semnificație din limba rusă: *Часом опоздано - годом не наверстаешь; Готовь сани летом, а телегу зимой; Куй железо, пока горячо; Делу время, потехе час.*

mai târziu ș.a.⁴. În viziunea filozofului român C. Noica, proverbul consacrat care ilustrează curgerea și devenirea temporală la români este *Ceasul umblă, lovește și vremea stă vremuiește*. G. Stănescu consideră că enunțul *Vremea vremuiește* reprezintă o tautologie, întrucât „a vremui nu aduce nimic nou față de vreme. O repetă, o definește ca întâmplare, ca repaus. Românul mai spune: «Vremea vremuiește și omul îmbătrânește». Numai omul devine; vremea stă”. [Stănescu, 47]. Mai mult, o serie de proverbe românești scot în evidență ideea supremației timpului asupra omului. Cf. *Dacă nu ți se pleacă ție vremea, pleacă-te tu vremii; Nu-s vremurile sub cârma omului, da-i bietul om sub cârma vremii; Întoarce cojocul după vreme; Timpul face și desface; Vremea toate le găsește toate le topește; Vremea pe toate le rostuieste* ș.a.

În aceeași ordine de idei, cercetând reprezentarea timpului în mentalul țaranului român, Ernest Bernea ajunge la următoarea concluzie: „Țăranul trăiește trecerea timpului, dar o trăiește vital și armonios, fiindcă a făcut din viață o punte de sărbători, și când depășește timpul e pentru a intra în eternitate” [Bernea, 57]. Trebuie de menționat că, de fapt, cauza sărbători-

⁴Menționăm că numărul proverbelor de acest fel în limba rusă întrece semnificativ numărul celor care implică folosirea rațională și prețuirea timpului. Cf. rus. *время терпит, в русский час много воды утечет, русский час долог, русский час – все сейчас, год – не неделя – все будет, да не теперь; не под дождем: стоим да подождем; часом море не переедешь, в корове молоко не прокиснет, подожди, еще кукушка не прилетела, у Бога времени (дней впереди) много*.

lor a constituit-o „nevoia spirituală de a colora și a valorifica timpul, nicidecum din „lene”, cum au presupus unii comentatori ce găseau o vină țaranului nostru în faptul că respecta cu sfințenie sărbătorile religioase din calendarul ortodox.

În concluzie, subliniem că timpul este lipsit de o existență autonomă, fiind subordonat în întregime conștiinței. Neavînd existență obiectivă, el e trăit și perceput subiectiv ca o categorie interpretată și aplicată în moduri foarte diferite, în funcție de civilizații și de societăți, stadiul de dezvoltare social, pături sociale din aceeași societate și chiar de către indivizi. Astfel, bunăoară, elvețienii au făcut din precizie un simbol național, reprezentat de industria ceasurilor, a instrumentelor optice și a sistemului bancar. Există culturi în care timpul nu e perceput nici liniar, nici nu e raportat la personalități/evenimente, ci e ciclic. Timpul ciclic pierde din prețiozitatea timpului liniar, întrucât e perceput ca posibil de găsit într-un „stoc nelimitat” chiar la următoarea cotitură. Popoarele orientale susțin că atunci când Dumnezeu a creat timpul, l-a creat din belșug⁵.

Desigur, într-o societate tradițională, precum e cea românească, „timpul reprezintă, conform opiniei lui Gabriel Stănescu, rodul unei anumite mentalități” [Stănescu, 43]. În ceea ce privește atitudinea lor față de valoarea timpului, românii sînt pluri-activi,

⁵Atitudinea thailandezilor față de timp este, în mod obișnuit, exprimată prin metafora *piscinei* căreia aceștia îi dau înconjur lent. Metafora respectivă e valabilă pentru atitudinea tuturor asiaticilor, care, în loc să abordeze problema imediat, se învîrtesc în jurul ei preț de câteva zile/săptămîni etc.

adică timpul e interpretat de ei ca un bun ce poate fi manevrat, modelat, dilatat sau de care te poți lipsi, indiferent de ce indică ceasul. Enunțuri de genul „Nu am timp. Trebuie să fug, ca

să nu întârzii”, utilizate de americani, ce denotă o atitudine supusă față de timp și orare, românilor le trezește, cel mai adesea, dispreț.

Referințe bibliografice

1. Ilie Bădescu, *Timp și cultură. Trei teme de antropologie istorică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1988.
2. Ernest Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, București, Humanitas, 2005.
3. R.D. Lewis, *Să cunoaștem mai bine popoarele lumii. Cum să te descurci cu succes în diferite tipuri de cultură*, traducere M. Nițu, Iași, Editura Niculescu, 2005.
4. Irina Pincovschi, Mihaela Mihai, *Managementul timpului*, București, Editura H*G*A*, 2001.
5. Constantin Rădulescu-Motru, *Timp și destin*, București, Editura Minerva, 1997.
6. Gabriel Stănescu, *Timp și ființă românească // Eseu despre ființa românească*, Norcross, Editura Criterion Publishing, 2000.